

Bibliografia:

Ciamaga L., Latoszek E., Michałowska-Gorywoda K., Oręziak L., Teichmann E., Unia europejska, Warszawa 2000.

Babiński G., Pogranicze etniczne, pogranicze kulturowe, peryferie. Szkic wstępny problematyki, „Pogranicze” Studia Społeczne Tom IV, Białystok 1994.

Michałowska T., Średniowiecze, Warszawa 2002.

Historia chrześcijaństwa, red. T. Dowley, Warszawa 2002.

Internet:

Encyklopedia PWN,
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/subsydiarnosc;4836984.html>, 30.10.2019.

Europejski szlak cysterski,
<http://www.map4u.pl/pl/cms/artykuly/inspiracjeturysty/motoryzacyjna/euroszlaki/eszlakcys/>, 22.10. 2019.

Global Nature Fund, Militscher Teiche – Polen,
<https://www.globalnature.org/de/living-lakes/europa/militscher-teiche>,
20.10.2019.

Narodowy Instytut Dziedzictwa, Domeny niematerialnego dziedzictwa kulturowego,

http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Domeny/, 28.10.2019.

<https://opactwo.eu/pomnik-historii/odkrywaj/ciekawostki/>, 11.10.2019.

Narodowy Instytut Dziedzictwa,
<https://zabytek.pl/pl/obiekty?szukaj=krzesz%C3%B3w>, 10.10.2019.

Wyrwa A. M., Podróże cystersów oraz idea, organizacja i promocja szlaku cysterskiego w Polsce,
https://papers.wsb.poznan.pl/sites/papers.wsb.poznan.pl/files/StudiaPeriegetica/6_2_2008.pdf, 22.10.2019.

Dr Sylwia Straszak-Chandoha

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

GOSPODARKA ROLNA REGIONU DOLNEGO ŚLĄSKA W LATACH 1918 – 1989⁵²

Abstrakt: Artykuł ma na celu przedstawienie ewolucji form gospodarowania na wsi dolnośląskiej w latach 1918 – 1989. Zmiany jakie zachodziły na terenie Dolnego Śląska w badanym okresie dotyczyły każdej

⁵² Artykuł finansowany ze środków projektu badawczego nr 2015/17/N/HS3/00882 Narodowego Centrum Nauki pt. "Ekonomiczne i społeczno – polityczne czynniki zmian w rolnictwie na Dolnym Śląsku w latach 1945 -1956".

płaszczyzny, zarówno ekonomicznej, politycznej jak i społecznej. Artykuł podzielony został na trzy zasadnicze części. Część pierwsza koncentruje się na latach 1918 – 1939 do rozpoczęcia działań wojennych, kiedy region dolnośląski stanowił jedną z prowincji Rzeszy i charakteryzowała go kapitalistyczna forma gospodarowania. Część druga omawia pierwsze lata powojenne i proces uspołeczniania wsi do 1956 r. W części trzeciej przedstawione będą podstawowe założenia polityki państwa względem rolnictwa w latach 1956 – 1989.

1. Wstęp

Na rolnictwo dolnośląskie w latach 1918 – 1989 miało wpływ wiele czynników, do najważniejszych można zaliczyć : politykę rolą państwa wobec regionu, strukturę agrarną, liczbę inwentarza żywego, mechanizację, zużycie nawozów sztucznych. Dolny Śląsk w latach 1918-1939 był częścią państwa kapitalistycznego, natomiast po 1945 r. stał się częścią państwa, które stopniowo wprowadzało gospodarkę socjalistyczną.

2. Dolny Śląsk w latach 1918 - 1939

Dolny Śląsk w okresie dwudziestolecia międzywojennego należał do jednej z najbiedniejszych prowincji Niemiec. W skład prowincji dolnośląskiej wchodziła rejencja legnicka i rejencja wrocławska. Struktura agrarna prowincji dolnośląskiej w badanym okresie charakteryzowała się wysokim odsetkiem gospodarstw karłowatych poniżej 2 ha, które stanowiły około 50% ogólnej sumy gospodarstw. Zajmowały one zaledwie 4% ziemi. Rolnictwo oparte było na dużych gospodarstwach powyżej 100 ha, które w 1938 r. obejmowały 48,1% ogólnego obszaru, a stanowiły nieco ponad 1% ogólnej liczby gospodarstw⁵³. Według danych z 1939 r. ludność tego regionu zatrudniona była głównie w przemyśle (około 37%), natomiast w rolnictwie pracowało około 23% wszystkich zatrudnionych ogółem⁵⁴. Jednym z istotnych problemów wpływających na stan gospodarki rolnej był brak rąk do pracy. Wynikało to z niedostatecznej ilości osób zamieszkujących Rzeszę w tym okresie. We Wschodnich Niemczech, na 1 km² przypadało 95 osób, co dawało 27,5 rolników na 1 km², czyli na jednego mieszkańca przypadało 0,78 ha użytków rolnych. Porównując te dane z Polską w tym okresie, odnotowujemy wysokie przeludnienie agrarne, gdzie na 1 km² przypadało aż 50 rolników. Kolejnym problemem, który dotyczył całego regionu Śląska, był stały odpływ ludzi w wieku produkcyjnym do zachodnich regionów

⁵³ K. Fiedor, *Dolny Śląsk w gospodarce niemieckiej i polskiej* (w:) Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka, Wrocław 1965, nr 20, 1a, s.38.

⁵⁴ Karol Fiedor podaje, że 27,4 % ludności prowincji dolnośląskiej zajmowało się gospodarką rolą i leśną, 37,2% żyło z przemysłu i rzemiosła, 15,7% z handlu, 6,2 % pracowało w administracji, wojsku, służbie zdrowia i w wolnych zawodach, 3,6% przypadało na służbę domową, a 9,9 % było bez zawodu. K. Fiedor, *Dolny Śląsk ...*, s.35.

Rzeszy⁵⁵. Równocześnie występowały zjawiska, przenoszenia się ludności ze wsi do miast oraz migracji zarobkowej polskich robotników rolnych, zatrudnianych głównie we wschodnich prowincjach Niemiec⁵⁶. Rosnący niedobór rąk do pracy w rolnictwie niemieckich prowincji wschodnich sprzyjał również pewnym korzystnym ekonomicznie procesom, przede wszystkim mechanizacji majątków i gospodarstw rolnych oraz intensyfikacji produkcji rolnej. Spowodowały one dalsze zmiany, które uzewnętrzniły się w początkach XX w. w przekształceniach zachodzących w strukturze agrarnej i społecznej wsi. Trudności w uzyskiwaniu kredytów i zapewnieniu siły roboczej były jednymi z przyczyn, które przyłożyły się do rozpadu wielkich majątków ziemskich na Śląsku. Sytuacja rolnictwa dolnośląskiego polepszyła się po 1937 r., dzięki intensyfikacji produkcji, lepszemu nawożeniu i rozwojowi lokalnego rynku rolno – spożywczego. Dzięki warunkom klimatycznym, krótkiej zimie, odpowiedniej ilości opadów i nasłonecznieniu, wzrosły poważnie zbiory podstawowych plonów z hektara. Wydajność z hektara związana była również z nawozami sztucznymi oraz mechanizacją. Nawozy sztuczne na Dolnym Śląsku były częściej używane przez większe i duże przedsiębiorstwa rolne, rzadziej przez gospodarstwa chłopskie. Wiązało się to oczywiście z wielkością arealu i kosztami. Do intensyfikacji produkcji rolniczej przyczyniła się również mechanizacja rolnictwa.

Kolejnym problemem dla rolnictwa dolnośląskiego były rosnące podatki. W latach 1924 – 1925 podatek z jednego hektara wynosił przeciętnie 18 marek, natomiast w latach następnych wzrósł on czterokrotnie, osiągając w latach 1929 – 1930 nawet 70 marek z hektara⁵⁷. Rząd niemiecki wprowadzał różne programy naprawcze jak np. plan naprawy gospodarczej K.Dawesa z 1925 r. W 1926 r. weszły nowe cła na importowane produkty rolne. Zasadniczą pomoc miała przynieść „*pomoc dla terenów wschodnich*”, określana jako *Ostpreußenhilfe*, a następnie jako *Osthilfe*⁵⁸. Były to programy sprzyjające wielkiej własności ziemskiej. Jednak dopiero program naprawczy III Rzeszy wprowadzony po 1933 r. przyniósł rozwiązania, które wpłynęły na podwyższenie poziomu produkcji. Wzrosła ona trzykrotnie, ponad zapotrzebowanie lokalnej ludności, zwłaszcza produkcja żyta i ziemniaków. Transport tych produktów w głąb Rzeszy był mało opłacalny ze względu na frachty kolejowe i drogowe w konsekwencji czego na Śląsku rozwinął się

⁵⁵ Według szacunków J. Kokota tylko w latach 1933 – 1939 Śląsk utracił ok. 208 tys. ludzi, J.Kokot, *Przebudowa gospodarcza Śląska. Górny Śląsk*, Kraków 1955, s. 465 – 466.

⁵⁶ Zjawisko *Ostflucht* (ucieczka ze wschodu – czyli proces odpływu ludności z terenu Śląska na zachód) na Śląsku szeroko omówił Andrzej Brożek, *Ostflucht na Śląsku*, Katowice 1966.

⁵⁷ AP Wr, Akta Urzędu Kultury Rolnej we Wrocławiu (*Akten des Landeskulturamtes zu Breslau*, syg. 94, *Pismo z 13 IV 1931 r.*, s.34.

⁵⁸ *Osthilfe* rozporządzenie Prezydenta Rzeszy z dnia 26 VII 1930, realizację *Osthilfe* w literaturze najszerzej omówił B. Buchta, *Die Junker und die Weimarer Republik*, Berlin 1959.

przemysł rolno – spożywczy. Był to głównie przemysł gorzelniany, owocowo – warzywniczy, mleczarski oraz cukrowniczy.

3. Okres odbudowy i kolektywizacji wsi 1945 - 1956

Wojna pozostawiła ogromne zniszczenia w każdej dziedzinie gospodarki Dolnego Śląska, szczególnie ucierpiało rolnictwo. Dewastacja ziemi spowodowana była rozbudowanymi liniami obronnymi, pozostawiono rozbite pojazdy i sprzęt wojskowy. Nie uprawiane pola ulegały zachwaszczaniu, co sprzyjało pojawieniu się szkodników (plaga myszy na Dolnym Śląsku zaraz po wojnie). Zniszczona została większość zabudowań gospodarskich oraz wytrzebiony inwentarz żywy. Dojście do władzy komunistów i wejście Polski do tzw. Bloku Wschodniego uniemożliwiło dalszy rozwój kapitalistycznego rolnictwa na Dolnym Śląsku. Powstała po wojnie struktura rolna nie była dostosowana do przejętych gospodarstw. Istniejący ustrój rolny był zupełnie inny od założeń społeczno – politycznych opartych na reformie rolnej i socjalistycznej bazie rolnictwa w PRL. Najważniejszym zagadnieniem jakie wyłoniło się już w 1945 r. było opracowanie koncepcji osadnictwa rolniczego na Ziemiach Odzyskanych oraz ustalenie dla nich struktury agrarnej i własnościowej⁵⁹. Pojawiło się kilka koncepcji przebudowy ustroju rolnego, m.in.: koncepcja Polskiego Stronnictwa Ludowego, Polskiej Partii Robotniczej i Rady Naukowej dla Zagadnień Ziemi Odzyskanych. W oparciu o dekret o reformie rolnej⁶⁰ z 6 IX 1944 r. oraz dekret z 6 IX 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na Ziemiach Odzyskanych zlikwidowana została wielko obszarowa własność rolna. Z ziem objętych reformą rolną wydzielono część dla majątków państwowych, a pozostałą ziemię przekazano na własność napływającym osadnikom, przydzielając im gospodarstwa w granicach od 7 do 15 ha. W wyniku reformy rolnej w latach 1944 – 1949 między chłopów rozparcelowano 6070,1 tys. ha ziemi. W rezultacie utworzono 814 tys. nowych gospodarstw, a 254,4 tys. upełnorolniono⁶¹.

Na strukturę agrarną Polski po 1945 r. składało się rolnictwo uspołecznione i indywidualne. Można wyróżnić następujące formy własności ziemi: własność społeczną, socjalistyczną, na którą składały się państwowa użytkowana w PGR, państwową użytkowaną prywatnie przez indywidualne

⁵⁹ Więcej na ten temat: S. Straszak-Chandoha, *Koncepcje agrarne Wincentego Stysia, w: Między zacofaniem a modernizacją. Społeczno – gospodarcze problemy ziem polskich na przestrzeni wieków*, red. E. Kościak i T. Głowiński, Wrocław 2009.

⁶⁰ W okresie międzywojennym trzykrotnie uchwalano ustawy o reformie rolnej (1919, 1920, 1925), ich głównym celem była likwidacja chłopskiego głodu ziemi. W wyniku wykonania tych uchwał utworzono łącznie 153,6 tys. nowych gospodarstw na obszarze 1,4 mln ha.

⁶¹ Rolniczy Rocznik Statystyczny 1945 – 1965, GUS, Warszawa 1966, s.115. na 814 tys. nowo utworzonych gospodarstw 347,1 tys. znajdowało się na Ziemiach Dawnych a 466,9 tys. na Ziemiach Zachodnich.

gospodarstwa rolne dzierżawiące grunty PFZ oraz grupową (spółdzielnie, kółka, wspólnoty). Drugą grupą była własność prywatna⁶².

Decyzja o kolektywizacji wsi zapadła w połowie 1948 r. i bazowała na przekonaniu o wyższości ekonomicznej wielkich uspołecznionych gospodarstw rolnych nad rodzinnymi gospodarstwami chłopskimi, które zostały uznane za sprzeczne z socjalizmem i skazane na likwidację. Od 1948 r. rozpoczął się proces powstawania spółdzielni produkcyjnych, które częściowo na Dolnym Śląsku powstały z przekształcenia spółdzielni parcelacyjno – osadniczych. Sposoby, którymi starano się skłaniać chłopów do wstępowania do spółdzielni były podobne w całej Polsce, polegały przede wszystkim na takim podnoszeniu wymiaru świadczeń, by zniechęcić do gospodarki indywidualnej i zachęcić do powstawania nowych spółdzielni. Stosowano również środki przymusu w postaci bicia czy zastraszania. Kolektywizacja była próbą pozbawienia chłopów ich ekonomicznej niezależności. Pomimo nacisków, chłop polski zdołał obronić swoją tożsamość kulturową. Należy również pamiętać, że uspołecznienie wsi nie było tylko realizacją wizji ideologicznej, ale również sposobem pozyskania środków na przyspieszoną industrializację podczas Planu 6 – letniego (1950-1955). Większość inwestycji na rolnictwo przeznaczono głównie na zwiększenie produkcji nawozów sztucznych oraz na zaopatrzenie rolnictwa w traktory. Przy podziale nakładów widoczna była dysproporcja, na korzyść gospodarki uspołecznionej. Większość środków przeznaczono na rozwój spółdzielni produkcyjnych i PGR z wyraźnym zaniedbaniem zaopatrzenia indywidualnej gospodarki chłopskiej, co widoczne było w spadku inwestycji własnych chłopów z ok. 2,8 mld zł w 1950 r. do 1,2 mld zł w roku 1953⁶³. Mimo forsowania za wszelką cenę inwestycji, kredytów i innych form pomocy dla Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych i Państwowych Gospodarstw Rolnych w latach 1950 – 1956 rezultaty ich działalności nie były przekonujące. Wręcz przeciwnie, były zbyt słabe gospodarczo, aby mogły zrekompensować niedobory produkcji rolniczej, jakie wystąpiły w gospodarstwach indywidualnych. Porównując z innymi częściami Polski, na Dolnym Śląsku występowały podobne zachowania chłopskie wobec kolektywizacji. Różniło się jedynie natężenie poszczególnych typów postaw. Dominującą rolę odegrało zjawisko przystosowania. Postawa ta przyczyniła się do uzyskania na Dolnym Śląsku jednego z najwyższych w kraju wskaźników skolektywizowania ziem chłopskich, w styczniu 1950 r. było 39 spółdzielni, natomiast w grudniu 1955

⁶² Jest to podział zastosowany przez Eugeniusza Gorzelaka, *Polityka agrarna PRL*, PWN, Warszawa 1987, s.122.

⁶³ W. Góra, *Polska Rzeczpospolita Ludowa 1944 – 1974*, Warszawa 1974, s. 331.

r. było ich 1678⁶⁴. Jesienią 1956 r. pozostało zaledwie 2,5% spółdzielni produkcyjnych. Z drugiej strony taka postawa stała się źródłem wielkiej klęski spółdzielczości produkcyjnej na tym terenie na przełomie 1956 i 1957 roku.

4. Gospodarka rolna w latach 1956 – 1989

Korzystna zmiana w rozwoju rolnictwa polskiego nastąpiła dopiero po 1954 r., a zwłaszcza po przełomie październikowym w 1956 r. Na VIII Plenum KC PZPR, poddano ostrej krytyce szereg podstawowych założeń polityki rolnej w poprzednim okresie. Między innymi oceniano krytycznie brak poszanowania zasady dobrowolności w procesie socjalistycznej przebudowy struktury agrarnej oraz tworzenia spółdzielni produkcyjnych, w warunkach kiedy nie miały szans rozwoju. Działania podjęte przez ekipę Władysława Gomułki liberalizujące politykę rolną dotyczyły m.in. restytuowania działalności Kółek Rolniczych, stworzono Fundusz Rozwoju Rolnictwa, częściowo zniesiono ograniczenia w obrocie ziemią i w prawie dziedziczenia gruntów, ograniczono dostawy obowiązkowe, zmniejszono obciążenia fiskalne, podniesiono ceny w skupie, stworzono także możliwości zaciągania kredytów i planowano zwiększyć ofertę przemysłu pracującego na potrzeby rolnictwa. Wzrosła także pomoc państwa w zakresie inwestycji podstawowych podnoszących poziom produkcji rolnej (elektryfikacja, melioracja, mechanizacja, budownictwa itd.)⁶⁵.

Nawet ta niewielka liberalizacja polityki rolnej zaowocowała wydatnym zwiększeniem produkcji rolniczej. W drugiej połowie lat 50. tempo jej wzrostu było w Polsce nawet szybsze niż przeciętnie w krajach kapitalistycznych (np. w latach 1956-1957 odpowiednio: 5,8% i 3,1%). Niestety pod koniec lat 50. partyjny establishment nadal deklarował poparcie finansowe dla spółdzielczości oraz odrzucił możliwość tworzenia dużych gospodarstw chłopskich (powyżej 20 ha), mamiono biedną część mieszkańców wsi możliwością uzyskania statusu chłoporobotnika.

Już na początku lat 60. poważnym problemem były znaczne wahania produkcji rolnej. W latach 1959, 1962 i 1969 odnotowano nieurodzaj, który spowodował poważne problemy aprowizacyjne w kraju. W sumie w latach 1959-1970 niewielki był roczny wzrost produkcji – około 2% rocznie (w drugiej połowie lat 60. było to zaledwie 1,8%, czyli tyle ile wynosił przyrost naturalny ludności, podczas gdy zakładano, że wzrost powinien być nie niższy niż 3%). Bilans dekady gomułkowskiej w rolnictwie trudno uznać za satysfakcjonujący. Po wyczerpaniu się prostych rezerw rozwoju rolnictwo utraciło zdolność do samoczynnego rozwoju, zamrożona została również

² D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948 – 1956 a chłopi*, Warszawa 1998, s. 108 – 109.

⁶⁵ J. Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944-1989. Przemiany strukturalne*, PWE, Warszawa 1995, s. 88-89.

wadliwa struktura agrarna, która powodowała, że znaczna część mieszkańców wsi stała się ludnością dwuzawodową. Dojście do władzy Gierka otwierało szanse na głębsze zmiany w polityce rolnej. Deklarowano stworzenie warunków ekonomicznych do wzrostu produkcji rolnej, która winna zapewnić samowystarczalność żywnościową kraju, poprawę sytuacji socjalnej ludności rolniczej oraz dokonanie stopniowej przebudowy struktury agrarnej rolnictwa. W tym ostatnim przypadku oznaczało to praktycznie podtrzymanie ideologicznego założenia o konieczności kolektywizacji rolnictwa⁶⁶. Sukcesem ekipy Gierka niewątpliwie było zniesienie od stycznia 1972 r. dostaw obowiązkowych⁶⁷ oraz wprowadzenie bezpłatnej opieki lekarskiej dla ludności indywidualnego sektora rolnictwa⁶⁸. Dość istotnie wzrosły ceny skupu płodów rolnych (w latach 1971-1972 o 16%), zliberalizowano przepisy dotyczące powiększania obszaru gospodarstw (akceptowano gospodarstwa do 15 ha). Umożliwiono również uzyskiwanie przez rolników świadczeń rentowych w zamian za przekazanie ziemi państwu⁶⁹. W rzeczywistości jednak działania te nie rozwiązywały głównych problemów polskiej wsi: tzn. ideologicznego aksjomatu o konieczności uspołecznienia rolnictwa (co powodowało preferowanie gospodarstw uspołecznionych kosztem prywatnych) i braku środków na inwestycje, zwłaszcza infrastrukturalne⁷⁰. Przy ogólnie niskich nakładach dyskryminowane były przede wszystkim gospodarstwa rodzinne, które zajmowały 75% użytków rolnych, a ich udział w inwestycjach wynosił zaledwie 37,5%. W drugiej połowie lat 70. prawie wszystkie wskaźniki produkcji rolniczej znacząco się obniżyły. To wszystko spowodowało, że 1980 r. był z punktu widzenia produkcji najgorszy w całej powojennej historii polskiego rolnictwa a wydarzenia sierpniowe przyczyniły się do wprowadzenia zmiany w polityce rolnej władz PRL. Ustanowiono wyższe ceny skupu płodów rolnych, rozszerzono zakres opieki społecznej nad ludnością wiejską itp. W 1983 r. ogłoszono nowy program rozwoju rolnictwa

⁶⁶ A. Woś, *Rolnictwo polskie na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych*, w: *U źródeł polskiego kryzysu*, red. A. Müller, PWN, Warszawa 1985, s. 306.

⁶⁷ *Ustawa o zniesieniu obowiązkowych dostaw zbóż, ziemniaków i zwierząt rzeźnych z 26 października 1971 r.*, DZ. U. nr 27, poz. 253.

⁶⁸ *Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 14 grudnia 1971 r. w sprawie udzielenia świadczeń leczniczych przez zakłady społeczne służby zdrowia osobom prowadzącym gospodarstwa rolne*, Dz. U. nr 37, poz. 345; *Uchwała nr 289 z 17 grudnia 1971 r. w sprawie stworzenia warunków niezbędnych do zapewnienia bezpłatnej opieki zdrowotnej osobom prowadzącym gospodarstwa rolne*, M.P. nr 60, poz.401; K. Bajan, *Dylematy polskiego rolnictwa*, Wyd. KAW, Warszawa 1986, s. 79.

⁶⁹ S.Straszak-Chandoha, *Polityczno – ekonomiczne uwarunkowania sytuacji rolnictwa w PRL*, w: *Modernizacja czy pozorna modernizacja. Społeczno – ekonomiczny bilans PRL 1944 – 1989*, red. J. Chumiński, Wyd. Gajt, Wrocław 2010, s. 380-385.

⁷⁰ Tamże.

i gospodarki żywnościowej obejmujący okres do 1990 r.⁷¹ Koncentrował się on na kwestiach związanych z zapewnieniem wzrostu produkcji, po staremu jednak akcentował konieczność rozwoju sektora socjalistycznego w rolnictwie, przy czym miało to być realizowane stopniowo przez wprowadzanie różnych form spółdzielczości. Podstawą nowego programu miała być wewnętrzna równowaga w rozwoju rolnictwa, utrzymanie tempa wzrostu produkcji i jej właściwej struktury.

5. Zakończenie

Rozważania zawarte w artykule pokazują zarys gospodarki rolnej na Dolnym Śląsku w latach 1918 – 1989. Mimo, że region dolnośląski do 1945 r. stanowił jedną z najbiedniejszych prowincji Rzeszy, rolnictwo stało na stosunkowo wysokim poziomie i posiadało o wiele wyższą kulturę rolną niż przedwojenna Polska. Świadczyła o tym przede wszystkim wysokość uzyskiwanych plonów, wskaźniki zużycia przez rolnictwo nawozów sztucznych, wyposażenie gospodarstw w maszyny, kultura agrotechniczna. Na stosunkowo wysoki poziom rolnictwa dolnośląskiego w okresie przedwojennym wskazuje również struktura zasiewów, obsada inwentarza żywego na 100 ha użytków rolnych oraz rozwinięta produkcja ogrodowa i sadownicza. Niestety ten potencjał nie został wykorzystany przez ówczesne władze po 1945 r.

Dojście do władzy komunistów i wejście Polski do tzw. Bloku Wschodniego uniemożliwiło dalszy rozwój kapitalistycznego rolnictwa na Dolnym Śląsku. Przebudowa systemu na wzór radziecki, postępowała powoli lecz systematycznie od momentu przejęcia władzy przez komunistów. Nowa władza najpierw podporządkowała sobie cały aparat władzy, zlikwidowała opozycję, zachowując jednocześnie pozory systemu wielopartyjnego, następnie sukcesywnie objęła kontrolą wszystkie instytucje państwowe i organizacje społeczne. Dążąc do objęcia całkowitą kontrolą społeczeństwa, komuniści podporządkowali sobie gospodarkę. Istniejąca struktura rolna Dolnego Śląska była zupełnie inna od założeń społeczno – politycznych opartych na reformie rolnej i socjalistycznej bazie rolnictwa w PRL.

⁷¹ *Uchwała Sejmu PRL w sprawie rządowego programu rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej do 1990 r.* M.P. 1983 nr 22 poz.123.